

PEDAGOGIA, POLÍTICA EDUCATIVA I ELS REPTES EN L'EDUCACIÓ

Joaquim Núñez i Cabanillas

Departament d'Educació - Generalitat de Catalunya

*L'educació pública és l'eix vertebrador del conjunt del sistema educatiu català i cal garantir que pugui acomplir la seva funció social i el seu caràcter *universal, públic, laic, democràtic, coeducatiu, científic, integrador i compensador de desigualtats**

ACORD DEL TINELL

L'EDUCACIÓ I EL DISCURS NECESSARI

Els estats no han perdut la convicció que l'educació és un element clau per garantir el progrés i la competitivitat econòmica, juntament amb la mobilitat social i en el mercat de treball, és a dir, de la incidència de l'educació sobre l'economia. Sí que, en canvi, hi ha hagut una progressiva disminució de la capacitat d'incidència dels estats sobre l'economia. Els canvis produïts els darrers anys per l'anomenat fenomen de la globalització han suposat canvis profunds en la manera com els estats incideixen en els processos econòmics. Han caigut les fronteres i s'ha mundialitzat la producció, amb fenòmens com ara la deslocalització, s'ha anat diversificant i adaptant la producció a necessitats de mercat més àmplies, s'han reduït costos directes de producció i s'han incrementat costos de distribució i serveis, etcètera.

En canvi, en relació amb l'educació, sembla que hi ha un cert consens internacional que els canvis que provoquen la globalització i les noves tecnologies poden ser afrontats amb més garanties des d'una formació inicial i permanent, tot i que, paradoxalment, molts dels nous i canviants llocs de treball no van associats necessàriament a l'increment de competències noves, canviants o tradicionals.

Així, la relació entre nivell d'instrucció i nivell del lloc de treball és discutible. No podem afirmar que les titulacions donin un accés directe al mercat de treball, i sí que faciliten els processos de selecció. Tampoc podem afirmar que els coneixements i competències acreditats per un títol siguin allò que demana el mercat de treball. Mentre que l'empleabilitat està cada vegada més vinculada amb competències i habilitats personals i socials —intel·ligència inter i intraper-

sonal— com són la sociabilitat, el coneixement d'un mateix, l'empatia, el treball en equip, etc., el sistema educatiu continua prioritzant competències instruccionals vinculades a disciplines acadèmiques per als alumnes que les segueixen, deixant les competències personals i socials en un segon pla i, amb caràcter compensatori, per a aquells que no poden acreditar-les en les àrees curriculars.

D'altra banda, allò central i fonamental en la nova estructura social està configurant-se al voltant de la informació i el coneixement. El factor fonamental que està transformant els elements tradicionals —recursos naturals, capital, tecnologia, producció— és el coneixement. En els nostres processos productius, en la nostra manera de relacionar-nos, en el nostre paper de ciutadans, els factors més determinants estan en l'accés al coneixement i la informació i en la manera de gestionar-los, alhora que constitueixen els elements centrals amb els quals treballa el sistema educatiu.

S'ha produït un cert canvi des de les primeres aproximacions al que havia de ser la societat de la informació i el coneixement. Semblava que seria una societat més igualitària i més democràtica, atès que el coneixement és en essència democràtic, no així l'accés ni la informació. L'accés al coneixement i la informació i la informació mateixa estan configurant una societat on s'enfronta més igualtat amb més desigualtat.

La societat de la informació i el coneixement tendeix a ser menys jerarquitzada, perquè el factor que genera autoritat és el coneixement i no la posició d'atribució de poder. El coneixement, la informació i, per descomptat, la intel·ligència poden distribuir-se de manera més democràtica, més equitativa i més homogènia que altres fonts d'autoritat com ara els recursos naturals, els béns de consum o el mateix capital.

La paradoxa es produeix quan es comprova que el coneixement i la informació són els elements que estan transformant aquestes fonts d'autoritat i, per tant, de relació social. El fet de no accedir al coneixement i la informació produeix un fenomen anomenat *exclusió*, no només del coneixement i de la informació, sinó també dels recursos naturals, dels béns i del capital. Aquesta exclusió, no accedir al coneixement, té un caràcter molt més crònic que l'exclusió dels recursos, béns i capital.

Tot i que sembla que el paper del coneixement ha esdevingut un fenomen modern, la informació i el coneixement sempre han produït aquests efectes de desigualtat; la diferència en el temps ha estat la seva progressiva universalització gràcies a la tecnologia.

Som, doncs, en una cruïlla conceptual: el coneixement facilitarà i afavorirà una societat menys jerarquitzada, més democràtica, més igualitària, més cohesionada? O, al contrari, el no-coneixement, el no-accés, facilitarà i afavorirà

l'exclusió en totes les seves formes? Evidentment, resulta més engrescador i optimista pensar en la primera opció, però això només es produirà en la mesura que l'educació i el sistema educatiu, com a variables de canvi, siguin elements de qualitat, universalitzats, equitatius, justos, democràtics i solidaris.

La variable educació com a factor de canvi, produint coneixement, gestionant informació i construint valors, pot i ha de garantir tres grans qüestions:

- l'equitat social
- l'exercici de la ciutadania
- la competitivitat econòmica

L'educació és l'única variable que, actuant en un sentit o en un altre sobre aquestes tres qüestions, pot produir més o menys cohesió, igualtat i inclusió social, alhora que pot garantir l'equilibri i la sostenibilitat del sistema econòmic.

Des d'aquest punt de vista, es formen nous escenaris educatius que impliquen, necessàriament, nous escenaris socials que, fonamentant-se en el capital social —èxit escolar i cohesió social—, tendeixen a enfortir l'exercici de la ciutadania, la competitivitat econòmica i l'equitat i la cohesió social.

L'EDUCACIÓ I EL DISCURS SOCIAL

El discurs social sobre l'educació es podria centrar al voltant de les precisions següents:

Tots els sistemes educatius es donen dins un context social i polític.

Darrere de tota pràctica educativa hi ha una manera d'entendre i viure el món.

El paper de l'educació està situat en el centre del debat sobre el nou model de societat, la difusió dels nous models productius, el pas de la societat industrial a la del coneixement, els nous mecanismes de poder, els nous llocs de presa de decisions, els canvis en els valors culturals i les pautes de comportament.

Sempre que es produeix un canvi, comporta una època d'incerteses, de reaccions retrògrades, de pors... però també de grans aportacions i oportunitats i de noves finestres que s'obren.

En els antics elements socialitzadors (família, treball, comunitat) hi ha hagut grans modificacions, i l'escola es troba en la primera línia de la crisi que tot plegat provoca. La societat encara considera que és la institució més adequada per a la socialització dels infants i joves, però, al mateix temps, l'aparició d'altres elements de socialització li fa perdre autoritat i prestigi, sense els quals es fa molt difícil crear confiança, element indispensable per a l'educació.

Encara es diu i es comparteix que l'escola ha de ser un element central en la cohesió social i compensadora de desigualtats socials. No és l'única eina, però és un element indispensable.

La cultura escolar, els valors i la mena de coneixements que s'hi transmeten i la mena de llenguatge que s'hi utilitza estan molt més a prop dels nois i noies que pertanyen a sectors econòmics més afavorits, la qual cosa suposa que els sectors que estan més lluny de la cultura dominant han de fer un sobre esforç per obtenir bons resultats escolars, i això determina un major fracàs social per a les classes amb menys poder social i menys recursos econòmics.

La consideració de l'educació com un dret universal és una realitat al nostre país; ara cal definir què vol dir un ensenyament de qualitat que compensi desigualtats i com s'ha d'aconseguir. No n'hi ha prou amb donar entrada als més desfavorits al sistema educatiu i a l'escola, ara toca encertar amb la resposta educativa necessària que els faci més equitatius, més cohesionats, més ciutadans, més lliures i més feliços.

L'EDUCACIÓ I EL DISCURS POLÍTIC

Des del punt de vista de la presa de decisions i de les actuacions per respondre a les necessitats educatives plantejades com a conseqüència dels dos discursos anteriors, apareix el punt de vista polític o la política educativa, per establir prioritats i línies d'actuació estratègiques. Aquestes les podem concretar a:

Construir una escola més inclusiva, i això vol dir:

- Prevenir i reduir el fracàs escolar a primària i secundària.
- Acollir l'alumnat nouvingut.
- Evitar el risc de marginació social.
- Millorar l'escolarització de l'alumnat amb discapacitats.

Construir una escola de qualitat i innovadora, i això vol dir:

- Aprenentatge per competències.
- Millorar l'ensenyament i l'aprenentatge de les àrees bàsiques: llengües, matemàtiques i ciències.
- Donar pes específic i importància a cada àrea.
- Donar pes específic i importància a la resta, és a dir, a les competències i habilitats bàsiques.
- Possibilitar i identificar innovacions: mediació, biblioteca escolar, educació mediambiental, comunicació audiovisual, coeducació, ciutadania, ensenyament de llengües...

— Educació de qualitat, vinculada a l'equitat i l'excel·lència, amb l'esforç dels uns i dels altres.

Introduir les TIC a l'aula, i això vol dir:

- TIC al servei de l'escola inclusiva i de la innovació i el currículum.
- Aprofitar les experiències innovadores en TAC.
- Evitar la fractura digital: recursos TIC en tots els centres i aules.
- Impulsar el treball en xarxa.
- Dotar de nous equipaments els centres i fer-ne un ús pedagògic, racional, eficaç i eficient.

Vetllar per l'estat de salut personal del professorat i contribuir al seu desenvolupament professional, i això vol dir:

- Identificar i prevenir les malalties professionals: salut del docent.
- Mantenir un bon clima relacional en els centres o millorar-lo.
- Definir millor l'accés a la funció docent: formació inicial, accés, formació d'acollida i permanent (pràctiques, interinitat, estabilitat, mobilitat).
- Proposar fites professionals: formadors/res, recerca i innovació educativa, experiències educatives singulars, bones pràctiques docents...
- Millorar els horitzons professionals. Motivació.

Impulsar l'autonomia dels centres i la millora dels serveis educatius, i això vol dir:

- Incrementar l'autonomia de gestió organitzativa, metodològica i curricular dels centres.
- Incrementar-la al servei de l'escola inclusiva i de qualitat.
- Estimular la participació i el treball en equip.
- Millorar la gestió: identificar funcions i assignar responsabilitats. Gestió de qualitat.
- Participació de pares i alumnes. Drets i deures.
- Centres oberts a l'entorn. Escola i comunitat.
- Millora dels serveis educatius: al servei dels centres i del professorat.
- Assessorament, acompanyament, supervisió i avaluació de la inspecció educativa.

És als centres i als serveis educatius on es materialitzen aquestes línies polítiques i estratègiques, però com són percebudes actualment les institucions educatives?

Articulades de manera dèbil? Amb absència de processos de col·laboració i treball cooperatiu i en equip? Desmotivades, burocratitzades, centralitzades, dependents? Allunyades dels centres de funcionament i de decisió? Allunyades

de les demandes, dels canvis socials? Aïllades del mercat, de la innovació tecnològica i de la informació i del coneixement?...

En aquests escenaris, el paper que hi desenvolupin la gestió i l'organització en relació amb les tres grans qüestions plantejades, l'exercici de la ciutadania, la competitivitat econòmica i l'equitat i la cohesió social, és determinant. Les organitzacions que aprenen i canvien actuen de manera intel·ligent, i això vol dir, entre altres coses, que tenen una sèrie de competències organitzatives:

1. Capacitat d'identificar les necessitats.
2. Participació dels agents que integren l'organització.
3. Capacitat de projectar eficàcia i eficiència a la comunitat. Generar confiança interna i externa.
4. Capacitat de treballar en xarxa amb altres organitzacions.
5. Capacitat d'adaptar-se al canvi.

És en aquest context on té sentit el discurs pedagògic i la necessitat de recuperar-lo.

L'EDUCACIÓ I EL DISCURS PEDAGÒGIC

Tot i que ens esforcem molt a fer visibles les innovacions i els progressos metodològics en les diferents maneres de facilitar els aprenentatges dels alumnes, el model pedagògic gira al voltant de la tradició, i avui el guix i la pissarra, tot i seguir sent necessaris, no són suficients.

Aquest model pedagògic tradicional es caracteritza per:

- Centrar-se en el/la docent i en els processos d'ensenyar/instruir.
- S'aprèn individualment i seguint els processos que marca el/la docent.
- El/la docent (expert/ta) exposa: com s'ensenyava equival a com es transmeten i reproduïen millor els coneixements de l'expert/ta (docent).

• L'avaluació vol dir examen/control. Es valoren els errors i es penalitzen. Lògica de la infal·libilitat.

- Es tracta de determinar com ensenyar, és a dir, com exposar millor (facilitació dels mitjans expositius: pissarra, pòsters, retroprojector, diapositives, llibres...), com exercitar els continguts nous introduïts i com valorar/controlar els errors.

Aquest model pedagògic no ha canviat gaire quant a la seva concepció nuclear. Sí que ha millorat en relació amb els aspectes més perifèrics: mitjans tecnològics, audiovisuals, ràdios, materials curriculars, context, interdisciplinarietat, didàctiques específiques, etc., però l'aprenentatge continua sent verbalista i poc aplicatiu (funcional).

Tot continua girant al voltant de com s'ensenyava el mateix de diferents maneres, incorporant a la perifèria el com s'aprèn el mateix de maneres diferents. És necessari recuperar el discurs pedagògic des dels plantejaments d'una política educativa que possibiliti la intervenció educativa des dels centres educatius. «El centre és el centre» és la frase que més em va impactar del discurs del conseller Maragall en la presentació de les idees per a una llei catalana d'educació. El centre és el centre des d'una perspectiva integral. Això vol dir, en paraules de Phillippe Meireu, «incloure els sabers acumulats en la nostra història i en la nostra cultura al voltant de la transmissió de coneixement, de la trobada entre generacions, de la possibilitat de vincular-se legítimament. Però, d'altra banda, és també assumir que qualsevol acte educatiu implica una intervenció política, no exempta de prescripcions, d'horitzons i de finalitats.» Què vull dir amb això? Vull significar la importància de fer compatibles els discursos socials, polítics i pedagògics des de la transmissió de coneixements i de cultura i la construcció de competències. La política educativa ha de possibilitar la recuperació del discurs pedagògic des de la formació, la innovació i la recerca; és a dir, des de conèixer, actuar i cercar.

La recuperació del discurs pedagògic passa per aquests punts:

— Canvi a un model que giri al voltant de com s'aprenen coses diferents de maneres diferents (gestió del coneixement —compartida i pròpia— en col·laboració, en el fer, en l'ús de les tecnologies, en l'accés i la gestió de la informació, en l'adaptació a entorns canviants i plurals, en competències, en autonomia, en projectes, en interdisciplinarietat i en globalitat) i, per tant, com s'ensenyen coses diferents de maneres diferents.

— Centrar-se en els mitjans d'aprenentatge dels alumnes. És a dir, en allò que podríem anomenar competències genèriques: atenció, reflexió, memòria, comprensió, imaginació/creativitat.

— Treball en competències. Quins són els aprenentatges necessaris i de quina manera s'han de fer?

— Quines competències tenen caràcter instrumental i, per tant, estan lligades a un determinat moment de desenvolupament de l'alumne i són necessàries per fer altres aprenentatges. Quines competències tenen un caràcter culturitzant i, per tant, no són tan determinants quant al moment en què s'assoleixen i no són tan necessàries per fer altres aprenentatges.

— L'aprenentatge ha de girar al voltant de les idees, dels projectes, de les emocions, de les relacions, de l'ús dels coneixements en contextos diferents... de les competències.

— La qüestió clau no és determinar quins coneixements sinó quines competències són necessàries i han de tenir els alumnes.

— Les competències van sempre unides al fer. El currículum és el que s'aprèn, no el que s'ensenya. S'aprèn resolent problemes. Es desenvolupen competències realitzant tasques associades a les competències. El coneixement és transferible, la competència no.

— Partir de la realitat de qui aprèn, potenciant allò que es fa bé com a inici de nous aprenentatges i focalitzant l'atenció en aspectes susceptibles de millora.

— El subjecte que aprèn ha de prendre consciència d'allò en què vol millorar, i ho ha de fer de manera no només individual, sinó contrastant-ho amb els diversos punts de vista que aporta el treball cooperatiu.

— A la presa de consciència s'hi arriba a partir de l'observació i l'anàlisi de la pròpia pràctica, de la pròpia manera de fer, de la pròpia manera de ser.

— El contrast necessari entre els diferents punts de vista que tenen els membres d'un grup sobre la mateixa realitat només és productiu si va precedit d'una reflexió personal profunda.

— La implicació emocional és un factor clau com a catalitzadora de processos d'aprenentatge. La teoria i les aportacions de la recerca educativa només tenen incidència si es poden interioritzar i comprendre quan són la resposta a un problema que es viu com a propi, i no quan són explicacions a fenòmens que no ens afecten.

És també necessari i urgent recuperar la responsabilització dels docents en els processos educatius. Som els docents els qui tenim la gran responsabilitat de generar futur, i aquest el podem predir i preveure per fer-lo possible. Encara no hem superat el discurs de la responsabilització i del paper fonamental i transcendent que tenim els docents en el futur de les generacions i en les generacions del futur. En aquest discurs es dilueixen moltes percepcions de quines són les responsabilitats i les funcions que la societat, els pares i mares, l'Administració i l'alumnat atribueixen als docents. El discurs del paper de guia, model i punt de referència del procés de construcció d'aprenentatges (conceptes científics i valors socials i culturals) no està tan assumit, integrat i desenvolupat com creiem que hauria d'estar.

En qualsevol cas, no tenim la resposta a totes les preguntes que ens formula el fet de desenvolupar aquests quatre discursos, i, per tant, no resoldrem des de l'educació definitivament tots els problemes que ens planteja aquest món incert i canviant, però sí que estem convençuts que tenim les preguntes i la voluntat de treballar formant part d'una generació que, com totes les anteriors, donarà una empenta més al progrés, a l'equitat social i a l'exercici de la ciutadania.